

«ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ БЮЛЕТЕНЬ»: ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ПРОГРАМА ВИДАННЯ

У статті автор розглядає передумови й історію створення «Польсько-українського бюлетеня». Підкреслюючи важливу роль, яку відігравав «Бюлетень» у тогочасних польсько-українських відносинах (30-ті рр. ХХ ст.), особливу увагу зосереджено на програмних положеннях видання.

Ключові слова: діяльність, політика, концепція, польсько-українські стосунки.

In the article an author examines pre-conditions and history of creation of «Biuletyn Polsko-Ukrainski». The important role of the «Biuletyn» is stressed out. The «Biuletyn» played an important role in Ukrainian-Polish relations at 30th of XX century. The special attention is concentrated on programmatic positions by edition.

Key words: activity, policy, conception, Polish-Ukraine relations.

W artykule autorka rozpatruje przesłanki oraz historię powstania «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego». Podkreślając ważną rolę, którą odgrywał «Biuletyn» w ówczesnych stosunkach polsko-ukraińskich (lata 30-te XX wieku), szczególną uwagę skupiono na założeniach programowych czasopisma.

Słowa kluczowe: działalność, polityka, koncepcja, stosunki polsko-ukraińskie.

Тижневик «Польсько-український бюлетень» був заснований у час чергового загострення українсько-польських відносин. Політика міжвоєнної Речі Посполитої створювала такий клімат, коли від обмеження прав українців, євреїв та інших національних меншин легко було перейти до переслідувань своїх земляків-поляків або будь-яких інших соціальних чи політичних груп, зокрема українців, які у відповідний момент не погоджувалися з офіційною лінією уряду.

Така бездарна національна політика польського уряду, яка провокувала напруження і політичне протистояння у суспільстві, підсилювана, з одного боку, національними уразами української меншини, фрустрованої і програшем у національно-визвольних змаганнях, і повним ігноруванням їхніх політичних і культурних прав, з другого – глибокою економічною кризою, не могла не впливати негативно на загальносуспільні настрої та культурне життя, зокрема на літературний процес та його відображення у періодичних виданнях. Саме до таких видань належав «Польсько-український бюлетень», який намагався не лише реагувати й аналізувати політичну ситуацію, а й впливати на неї.

«Польсько-український бюлетень» виходив у Варшаві з 1932 до 1938 рр., був присвячений найбільшій питанню національної політики II Речі Посполитої – українському, і ставив собі за головну мету залагодити викликане головною нею польсько-українське протистояння

в суспільстві, пропонуючи новий тип польсько-українських відносин.

У 1932 р. настали певні зміни в організації прометеївського руху в Польщі. Після підписання договору з СРСР про антиагресію (листопад 1932 р.) керівництво руху перейшло до створеної 1930 р. так званої Експозитури 2, одного з найбільш самостійних відділень, яке належало до II (розвідувального) Відділу Головного штабу польського війська¹. Ще раніше Експозитура 2 вирішила політично і фінансово підтримати чергову ініціативу польсько-українського діалогу, розпочату середовищем віддавна співпрацюючих з нею публіцистів, яких у Польщі вважали компетентними знавцями національної проблеми. Йшлося передусім про В. Бончковського², С. Папроцького, Л. Василевського, С. Стемповського й А. Бохенського.

В. Бончковський зазначав, що каталізатором посиленого вивчення польсько-українських стосунків у II Речі Посполитій стало потрясіння, викликане вбивством Т. Голувка 29 серпня 1931 р. У той час не виникало сумніву, що вбивство було: «zainspirowane przez wtyczkę bolszewicką w organizacji nacjonalistów ukraińskich ... mord był zakamuflowany zemstą za politykę polską w Galicji Wschodniej» [1, 119]. Це вбивство збільшило напруження в польсько-українських відноси-

1 Протектором Експозитури 2 був ген. Юліан Стахевич, директор Військового Історичного бюро.

2 Працівник Східного інституту, редактор квартальника «Wschód».

нах, бо було вбито найвидатнішого прометеївця і прихильника незалежності України.

Оскільки українські політики стояли перед вибором нової дороги, то було вирішено спробувати використати цей момент і скерувати їхні настрої у бік Польщі. Дії у цій сфері мали відбуватися у напрямку зміни в українському суспільстві настроїв небажання пізнати польську культуру та налагодження сталого інтелектуального контакту між найактивнішими групами польської та української еліти. Акцентувалося на потребі культурного зближення, зазначаючи одночасно на необхідності уникнення помилки, яку допустив воєвода Волині Г. Юзевський, прагнучи створити серед українців політичний рух яскраво полонофільського характеру [4, 191].

Власне з таких міркувань виникла ініціатива створення періодичного видання, яке мало стати трибуною обміну польсько-українських поглядів і одночасно внесло б у «burzliwą rzeczywistość ukraińską, nasyconą ... kolorem wybitnego antypolskiego nastawienia, nutę spokoju i obiektywności w stosunku do polskiego kulturalnego, a co za tym [idzie – A.Ch.] również i państwowego życia» [4, 191]. Таким виданням став «Biuletyn Polsko-Ukraiński».

Головний редактор варшавського часопису зазначав, що ідея створення «Польсько-українського бюлетеня» зародилася «*w atmosferze myśli o kontrakcji wobec tych sił zewnętrznych, które nasze narody chcą jak najmocniej i na długo skłócić. Tak więc BPU powstał ze krwi Hołówki. I na od dawna wynoszonej myśli, iż głównym wrogiem niepodległości obu narodów jest imperializm Moskwy-Rosji Sowieckiej*» [1, 119].

Реакція на «Польсько-український бюлетень» у польському суспільстві мала два спрямування. Перше – це вплив ідей авторів варшавського часопису на їхніх опонентів. У цьому також була заслуга інших наближених до «Бюлетеня» ідейних осередків, передусім «Бунту молодих» і пізніше «Політики» Єжи Гедройця. У результаті до поглядів публіцистів «Бюлетеня» долучилося декілька осіб із молодшого покоління народної демократії. Тези групи «Польсько-українського бюлетеня» проникали також і до національно-радикальних угруповань. Навіть, як наголошує В.Бончковський, у Східній Галичині можна було помітити ознаки зменшення асиміляції [1, 127].

Друге – це неприйняття ідей порозуміння та зростання антиукраїнських настроїв у польських адміністративних колах у Галичині й на

Волині, які були занепокоєні діями українського націоналістичного підпілля та швидким темпом розвитку українського сільськогосподарського життя. У переслідуванні українських націоналістів керівну роль відігравала місцева адміністрація, деякі військові чинники та частково духівництво. Варто зазначити, що до цього могла спричинитися надто гостра критика «*Biuletynu*» національної політики польських політичних сфер. Наприклад, публіцисти «Польсько-українського бюлетеня» своїх опонентів називали «*romniejszycielami Polski, wychowankami ducha zaborów, kreaturami galicyjskimi, człowieczkami ze szkoły hakaty*, а політику польського уряду стосовно меншин – «*tromtradracją nacjonalistyczno-narodową*» [1, 127].

Редакційна колегія «Польсько-українського бюлетеня» намагалася не створювати підстав для підозри, що часопис пов'язаний з урядовими чинниками; громадська думка трактувала створення «Бюлетеня» як ефект самостійної ініціативи «українофільської» групи польських публіцистів. Для створення вдаваного існування тилу в суспільного часопису було організоване Польсько-українське товариство, до якого увійшло багато визначних польських знавців національного питання, таких, як Л. Василевський, С. Седлецький, Я.С. Лось, К. Симонолевич (старший), К. Симонолевич (молодший), С. Папроцький, з українців – Р. Смаль-Стоцький, Є. Маланюк, П. Васиньчук та І. Кедрин-Рудницький.

Польський історик А. Хойновський указує на формальний зв'язок «Бюлетеня» з урядовою адміністрацією, однак не згадує про те, що варшавський часопис мав урядовий характер та був пропагандистським рупором II Відділу [4, 193]. А. Хойновський лише зазначає, що ініціатива заснування «Польсько-українського бюлетеня» належала II Відділу за погодженням з відповідними підрозділами Міністерства військових справ (Національний відділ), Міністерства закордонних справ (Східний відділ). Експозитура 2 проводила постійний контроль над політичною лінією видання. Усі важливі статті мусили бути спочатку затверджені Експозитурою 2, а статті, які стосувалися внутрішніх справ польської держави, ще й Міністерством військових справ [4, 193].

Було б спрощенням трактувати «Польсько-український бюлетень» як часопис урядового чи напівофіційного характеру; він становив скоріше платформу для тих сил в урядовому таборі й апараті влади, які визнавали: «*w odniesieniu do*

spraw ukraińskich ... prometeuszowską koncepcję... współdziałania w budowaniu niepodległego państwa ukraińskiego nad Dnieprem» [4, 191].

У сфері більш конкретних справ серед видавців і почесних керівників «Бюлетеня» була значна різниця у поглядах. Цього явища уникнути було неможливо, оскільки гроно співучасників (опосередкованих чи безпосередніх), які брали участь в редагуванні видання, складалося з людей різних середовищ і ментальностей: починаючи з досвідчених «практиків влади» і закінчуючи звичайними політичними мрійниками.

Душею «Польсько-українського бюлетеня» був його головний редактор В. Бончковський. Спільність поглядів поєднувала його з такими діячами, як Леон Василевський, Ян Станіслав Лось, брати Бохенські та меншою мірою – з Петром Дуніним-Борковським. Цих кілька осіб мали вирішальний вплив на характер часопису, творячи свого роду політичну програму «Бюлетеня». Вони заперечували надане їм окреслення «українофілів», доводячи, що їхня позиція є результатом глибокого осмислення потреб державних інтересів Польщі. «Kocham» Ukrainę ... do głębi własnej kieszeni, – писав В. Бончковський, – i nikt nam nie zarzuci braku szczerości w dbaniu o jej korzyści ... Wiemy, że moc nasza nie na pomniejszeniu sił ukraińskich (białoruskich czy litewskich) polega, lecz na wytknięciu wspólnego koryta biegu, we wspólnym wysiłku ekspansywnym, we wspólnym wyniesieniu zamkniętego naszymi granicami narodowymi międzymorza bałtycko-czarnomorskiego do roli wszechświatowej» [2, 89].

Метою видавців і авторів було не стільки негайне залагодження польсько-української напруги, зміна польського ставлення до українського питання, скільки проведення прогресивної лінії східної політики, що викликало велике роздратування польських націоналістів. «Z punktu widzenia naszej racji uważamy za politycznie celową współpracę z Ukraińcami, wychodzącymi z założeń wyłącznie ukraińskiej racji narodowej – t. zn. z Ukraińcami pełnoaktywnymi i reprezentującymi pełne zrozumienie dla czynu politycznego, a nie dla deklaracji słownej czy papierowej. Tych tylko Ukraińców uważamy za istotnych współtwórców każdorazowej sytuacji politycznej na terenie ukraińskim» [2, 91], – зазначав редактор тижневика у своїй книжці «Біла джерел занепаду і величі».

Далі В. Бончковський писав: «Ukrainę ukraińską można budować tylko z Polską i to tem realniej i rzeczowiej, im Polska będzie bardziej

zainteresowana «materjalnie» w zagadnieniu ukraińskim, im bardziej będzie «imperjalistyczna», im bardziej będzie zwracała oczy ku swej heroicznej przeszłości jagiellońskiej» [2, 92].

Розробляючи свою візію нової великої польської держави, публіцисти «Польсько-українського бюлетеня» з неспокоєм констатували, що східні землі становлять ахіллесову п'яту Речі Посполитої, а в разі зміни міжнародної ситуації слід сподіватися там нагальної активізації антипольських сил. Запобігти такій ситуації польська сторона може тільки через створення та проведення перспективної програми, не підпорядкованої різним потребам тієї чи іншої вертикалі апарату влади, яка б змогла зацікавити українців, що проживали на території Східної Речі Посполитої.

Програмою концепцією групи «Бюлетеня» було відкидання крайніх розв'язків: як національної асиміляції українців, так і відбудови української держави в автономному чи федеративному варіанті. На думку публіцистів «Польсько-українського бюлетеня», польський уряд мав намовити українців до лояльної співпраці через ліквідацію всіх об'єктивних обставин, які, розглядаючи з політичного та психологічного аспекту, змушували українців до ворожого ставлення до польської держави.

Один з найавторитетніших польських авторів «Польсько-українського бюлетеня» С. Лось пропонував, наприклад, застосувати у Східній Галичині принцип національного паралелізму і паритету, який передбачав би «pełne równouprawnienie języka ukraińskiego w urzędowaniu, zastosowanie dwujęzyczności w napisach i obwieszczeniach publicznych, likwidację utrakwizmu w szkolnictwie i zastąpienie go paralelizmem językowym w nauczaniu, wprowadzenie wojewódzkiego i powitowego samorządu, opierającego się na równoległych parytetowych kuriach narodowościowych, powołanie do życia wyższej uczelni ukraińskiej we Lwowie oraz poszanowanie odrębności ukraińskich organizacji gospodarczych i skłanianie ich do współpracy z organizacjami polskimi» [5, 69].

Коло публіцистів варшавського часопису домагалось зміни психологічної настанови польської влади щодо української проблеми, а саме: припинення офіційного заперечення терміна «український», упровадження двомовних написів на українських державних установах, допущення української мови без обмежень до управління і відомств на національно змішаних територіях, викреслення із шкільних підручни-

ків фрагментів, які ображають українську національну гідність, а також без жодних перешкод дозволити користуватись національним прапором і виконувати патріотичні пісні [3, 192]. А. Бохенський пропонував також українські національні свята вважати державними, разом їх відзначати, надаючи їм, з одного боку, антиросійського й антирадянського характеру, а з другого – трактувати їх «святами поєднання».

У сфері політичних справ публіцисти «Польсько-українського бюлетеня» пропагували ідею впровадження на території, де проживали українці, самоврядування системи національних курій³, а також окремих курій для поляків, українців та євреїв під час виборів до парламенту. «W ten sposób usunie się jedną z największych płaszczyzn tarć, a równocześnie zniesie terror szowinistów we własnych społeczeństwach i dopuści do swobodnej gry stronnictw, zamiast zmuszania do jednego bloku» [3, 194]. Для здійснення українських політичних прагнень необхідно було також припинити втручання польської адміністрації в роботу органів самоврядування.

Великого значення публіцисти «Бюлетеня» надавали врегулюванню економічних і освітніх питань. У першій галузі держава мала, на їхню думку, прагнути до послідовної урбанізації східних земель і повного врегулювання того господарства, а також опіки над українськими економічними організаціями й кооперативами та «doprowadzenie ich do współpracy z analogicznymi organizacjami polskimi przez tworzenie specjalnych parytetowych syndykatów, mających osiągać konkretne cele» [3, 224].

Натомість у сфері освітніх справ головний постулат групи «Польсько-українського бюлетеня» передбачав націоналізацію приватної

системи шкіл. Пропонувалося також повторне відкриття українських шкіл (гімназії у Тернополі), знищених під час паціфікаційної акції.

Аналізуючи програму публіцистів «Польсько-українського бюлетеня», варто пам'ятати про час і обставини, в яких він був створений. У П Речі Посполитій було дуже мало людей, які орієнтувалися у проблематиці Сходу Європи, зокрема в українській, та які б розуміли, якою примітивною і політично злочинною була урядова політика супроти українців, підтримувана більшістю польського політично не грамотного суспільства. Те, що видавалося багатьом діячам, наближеним до Ю. Пілсудського, чимось очевидним і легким для здійснення на початку 20-х рр., у контексті ситуації середини 30-х рр. набиало часто постулатів радикального характеру. В оцінці можливостей змін у національній політиці польської держави публіцисти «Бюлетеня» були реалістами – не повторювали без критики пропозицій прометеївської публіцистики, сформованих у другій половині 20-х рр.⁴

Чи принесла б програма публіцистів «Польсько-українського бюлетеня» (у випадку втілення її в життя) тривалий спокій у польсько-українські стосунки, чи заспокоїла б потреби українського суспільства? Існує багато причин, щоб у цьому сумніватися, проте це запитання мусить залишитися без відповіді: відповідь на нього могло б дати тільки саме життя.

Безперечно, поява у міжвоєнному двадцятилітті ХХ ст. на сторінках польського часопису «Польсько-українського бюлетеня» української проблематики з прихильним їй трактуванням була не стільки спробою пригасити польсько-українську напругу, скільки поступово змінити ставлення з боку прогресивної польської інтелігенції до українського питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bączkowski W. Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich // «Niepodległość». – 1986. – Т. XIX. – S. 116-127.
2. Bączkowski W. U źródeł upadku i wielkości. Zagadnienie Kresów Wschodnich na tle dziejów polsko-moskiewskich... Zarys podstaw rozwiązania problemu ukraińskiego. – Warszawa, 1935.

3. Bocheński A., Łoś S., Bączkowski W. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej. – Warszawa, 1938.

4. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. – Wrocław, 1979.

5. Łoś S. Odpowiedź na ankietę // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1938. – № 4. – S. 69-71.

³ У такій системі 50% мандатів дісталось б полякам, а другі 50% – українцям.

⁴ «Część publicystów próbowała ... zbagatelizować znaczenie problemu ukraińskiego w Polsce, sprowadzając go do rozmiarów lokalnego incydentu, który znajdzie swe rozwiązanie bez mała automatycznie, skutkiem dokonujących się w całym świecie zmian ustrojowych, rozwoju siły mocarstwowej Polski i zdobycia pełnej państwowej niepodległości przez Ukrainę; uważano więc, iż mirażę wspaniałej przyszłości każą zapomnieć ludności ukraińskiej o bolączkach codziennego bytowania w państwie polskim» (Pod znakiem odpowiedzialności. Dziesięć wieczorów. Pod red. A. Skwarczyńskiego. – Warszawa, 1933. – S. 236).